

Recordo que fa vuit o deu anys havíem parlat amb un vell amic de Cervera, Ramon Turull, llibreter, editor i poeta, de les possibilitats de publicar una antologia literària de La Segarra que travessés de dalt a baix la història de la literatura catalana. Ens semblava que hi havia teca de sobres per poder lligar noms i enfilem obra literària des de les beceroles medievals fins a l'actualitat. Per començar, comptàvem amb un personatge tan contundent com el trobador Guillem de Cervera i podíem continuar amb els Ausias March de Moncortés, el canonge Jeroni Ferrer de Guissona, el Rector de Vallfogona i, seguint el fil del temps, mirar d'arribar fins a un esplet de noms actuals entre els quals destacaven Manuel de Pedrolo, Jordi Pàmias, Joan Margarit o Rosa Fabregat, per posar només els exemples més vistosos. Era la possibilitat de concretar en una geografia particular, en aquell cas la segarrenca, un univers literari propi que tenia la gràcia, però, de seguir, en paral·lel i amb evidents alts i baixos, els topants i les sinuositats de la història de la literatura catalana. Bé, fou un d'aquests projectes dels quals se'n parla amb to distés i s'hi dóna tombs, però que, per raons diverses, sempre s'acaba ajornant sense arribar a res concret. Si més no fins ara.

El record d'aquell projecte em retornà amb força, fa un parell de mesos, quan l'Emmanuel Cuyàs em demanà de participar en aquest Congrés del Maresme. Hi vaig veure un paral·lelisme immediat i em va semblar que el tema que m'encomanava em permetia de recuperar l'essència del projecte segarrenc traslladant-lo, evidentment, a una altre univers geogràfic, el vostre de vora mar, emplomallat amb una singular entitat pròpia i a l'altre costat dels paratges i de la terra grassa que configuren el meu món de ponent, entre els recs de l'Urgell i els aspres de la Sagarra. I atès que l'encàrrec, com figura en el programa, concreta el terme de literatura actual (en el sentit de contemporània, entenc), he mirat d'entretenir-m'hi des de La Renaixença ençà,

en una visió panoràmica i a vol d'ocell que abasta si fa no fa a l'entorn d'un segle i mig. Ara bé, per tal de no convertir aquesta ponència en una llista feixuga de noms i obres que, a banda de ser molt pesada, abusaria de la vostra confiança i benvolença, he mirat de dividir la intervenció en dues parts. La primera serà aquest repàs panoràmic a la literatura contemporània del Maresme de la Renaixença ençà i, en la segona part, m'acostaré amb una mica més de detall i d'anàlisi a l'obra de Valerià Pujol que, a parer meu, és el nom més singular i la veu més potent entre els escriptors maresmencs del darrer terç de segle. Alhora, i a títol personal, em plaurà de convertir-ho en un homenatge de record i d'amistat a la profunda i entranyable personalitat d'en Valerià. Entre altres raons perquè ens va deixar massa aviat, perquè sentim el buit i la recança del seu entusiasme vitalista i perquè n'esperavem molt de les obres que tenia en esborrany i projecte en el moment de la seva mort.

.....

APUNTS PER A UNA ANTOLOGIA DEL MARESME DE LA RENAIXENÇA ENÇÀ

En el tombant del XVIII cap al XIX, en les beceroles més inicials del moviment d'afirmació que amb els anys esdevindria la Renaixença, trobem el nom de dos suposats germans mataronins Antoni Puigblanch (1775-1840) i Ignasi Puigblanch (1791-1811) als quals se'ls suposa la paternitat de Lo Temple de la Glòria, un poema ascètic escrit a finals del XVIII o en el primer terç del XIX i que fou fragmentàriament publicat, el 1842, per Magí Pers i Ramona. El més gran dels dos germans, Antoni Puigblanch, fou un esperit inquiet i polemista, una ànima romàntica en sentit estricte i un tipus llegit i culte. Es l'autor del poema Les Comunitats de Castella, conservat fragmentàriament, que exalta el llenguatge llemosí, ataca la política de Ferran VII i que influí, sembla, en la coneguda oda d'Aribau, La pàtria.

Amb Josep M. Arnau (Arenys de Mar 1832-1913) entrem de ple al rovell de l'ou de la Renaixença. Fou un autor de teatre que estrenà a Barcelona i a Madrid

amb cert èxit de públic i de crítica durant la seva primera etapa d'autor en espanyol. A partir de 1864 començà a escriure en català i es va moure en ambients teatrals propers a Frederic Soler "Pitarra" que li estrenà la peça Els banys de Caldetes (1865). Feia un tipus de teatre costumista, senzill i amable on destaquen obres com Les ametlles d'Arenys (1866), La mitja taronja (1868) i Les pubilles i els hereus (1869).

De la generació més creativa de la Renaixença, la que tingué com a capdarrers a Verdaguer, Narcís Oller i Guimerà, trobem, censats al Maresme, els germans Terenci i Silví Thos i Codina, nats a Mataró, a Francesc Ubach i Vinyeta, fill de Tiana, i Joan Portals i Presas que hom suposa que era d'Arenys. I un punt més tardans, Salvador Llanas, també mataronenc, i Lluís M. Valls, fill d'Arenys. De tots cinc, Terenci Thos i Codina (1841-1903) i Francesc Ubach i Vinyeta (1843-1913) són els de més entitat com a poetes: figuren en la llista d'honor dels Jocs Florals de Barcelona per haver aconseguit la fita de Mestres en Gai Saber i, en general, es pot dir que tingueren una activitat prou lluïda dins dels cenacles literaris de la Renaixença. Els trobem, per exemple, en diferents empreses patriòtico-literàries: Terenci Thos i Codina era col.laborador habitual de "Lo Gay Saber", del "Calendari Català" i redactor del "Diari de Barcelona". Ubach i Vinyeta, per la seva banda participà en la fundació de "La Jove Catalunya" i "La Misteriosa". També el petit dels Thos i Codina, Silví, (1843-1911) participà als certàmens dels Jocs Florals de Barcelona i hi guanyà la Flor Natural l'any 1860.

Joan Partals i Presas, que probablement era fill d'Arenys, se'ns presenta com un dels escriptors més representatius de la primera Renaixença, ni que sigui pel pseudònim que gastava, "Lo Gaiter de la Costa", en la línia de tota aquella tropa de gaiters i trobadors fluvials de la primera generació dels Jocs Florals. Es també autor de la novel.la, Vora la mar (1896) que tracta els darrers temps de tràfic marítim entre les costes catalanes i Amèrica. I un altre mataronenc,

Salvador Llanas (1854-1928), que fou director de "Diari de Mataró", torna a exemplificar el model d'escriptors catalans que començaven la seva obra de creació en espanyol i més tard, pressionats potser per l'empenta de la Renaixença, acabaven recuperant el català com a llengua de creació. Llanas recollí la seva poesia catalana en el volum Visions i pensaments (1912) i estrenà obres teatrals d'empremta romàntica com ara Lo mas maleït (1888) i L'anell de la morta (1895). Un altre nom encara, fill d'Arenys, és Lluís M. Valls (1856-1922), poeta seguidor de la corda apologètica i mística de Jacint Verdaguer. Conreà amb eficàcia les cançons religioses i les seves lletres, musicades per Lluís Millet, obtingueren una notòria difusió. I en una línia similar de seguiment i tradició jocfloralista una mica tardana es pot parlar de Josep Pujades i Truch, fill d'El Masnou, 1876-1938.

Dins d'aquesta mateixa generació romàntica que endegà, animà i saber difondre l'esperit de la Renaixença, cal comptar l'apotació d'un altre il.lustre mataronenc, Melcior de Palau (1843-1910), poeta i prosista majoritàriament en espanyol, tot i que traduï part de la seva poesia al català. Era enginyer de camins, canals i ports, i passà bona part de la seva vida a Madrid. Va compondre l'himne de l'Exposició Internacional de Barcelona, el 1888, i, sens dubte, la seva contribució més important a les lletres nostrades fou una notable i lloada traducció castellana de L'Atlàntida, de Jacint Verdaguer.

En el tomb de la "Renaixença" cap al Modernisme ens apareix un dels atots majors de la literatura del Maresme, el novel.lista Prudenci Bertrana, nascut a Tordera, el 1867. Entretenir-nos gaire a ponderar la seva importància i qualitat, aniria en detriment de la visió panoràmica que assaigo de sintetitzar. Tot i amb això, cal aturar-se per a esmentar si més no Josafat (1906), possiblement la seva novel.la més rodona, on sintetitza els elements cabdals del decadentisme i reprèn un mite de tanta modernitat actual com el de la bella

i la bèstia. En una altra novel·la de prou gruix, Jo!. Memòries d'un metge filòsof (1925) desenvolupa l'arquetipus d'heroi modernista i a Proses bàrbares (1911) reflecteix vigorosament el seu amor per la natura.

Un altre autor vinculat al modernisme fou Lluís López i Oms que no es pot dir, en sentit estricte, que fos maresmenc d'origen perquè havia nascut a Blanes, el 1865. Però morí a Arenys, el 1890, i suposo que hi fou enterrat. Fou un dels fundadors de la revista "L'Avenç", una publicació cabdal en la estratègia i el desplegament del modernisme. Dissortadament morí molt jove, als vint-i-cinc anys, i la seva obra d'abrandament romàntic ha quedat escampada per diferents diaris i revistes. I en una de les puntes del Modernime, potser la més radical i esqueixada, cal posar-hi Francesc Mas i Abril, de Vilassar de Dalt (1880-1960) que freqüentà el grup dels germans Cosme i Plàcid Vidal. Tots dos representaven la branca del modernisme més tocada pel simbolisme nòrdic i vivien l'art com una autèntica sublimació, en sentit modernista, de les frustracions de l'home.

I en aquest tomb per la geografia del Modernismes cal comptar els maresmencs d'adopció, com Joan Maragall, que passà una colla d'estius a Caldetes i bona part de la seva lírica marinera té un marc geogràfic i un paisatge que li vinculen nítidament. Només cal recordar els poemes de Vora mar, o bé el conegudíssim El Pi d'Estrach. Aquesta alternativa dels maresmencs d'adopció em permet de salvar un buit que no sabia omplir, respecte del Noucentisme. I dic no sabia en el sentit que no he estat capaç de trobar l'abundància de referències anteriors. Es llavors que mercès a la capitomba esmentada hom pot recorre a la creació potser més coneguda i cabdal d'Eugeni d'Ors, el personatge de Teresa, La ben plantada, que estiueja en un poble anònim de la costa catalana. D'entrada podria ser qualsevol poblet del litoral però quan t'hi fixes atentament t'adones que només pot ser qualsevol poble costaner del Maresme. Pareu atenció:

Això és la mar, diríem. Això ja són camps, amb masies disseminades i xatones; i la muntanya comença, suau, una mica més lluny. Entre el mar i els camps el poble, que anant en tren, diria's fet d'un carrer tan sols. La riera la travessa pel mig. I els únics arbres serien els de la riera, si no es comptés amb uns horts de tarongers i, més lluny i més alts, uns bells xiprers flanquejant un casal blanquíssim, amb les solanes d'arcs rodons i les balustrades neoclàssiques (...)

(...) Encara hi ha una esglesieta, humil i casolana, però de selecte gust barroc, que ha tingut la fortuna de no ser objecte de la caritat iconoclasta de cap ànima testadora. Encara hi ha porxos, en una banda de la riera i a la plaça, i uns altres vora la mar, que, tallats per tots dos extrems, podrien prendre's, si calgués -que no cal-, per una "loggia" bolonyesa o toscana (...); encara hi ha una relació segura i cap salt entre la terra, la vegetació, les cases i els cel; i, tot amb tot, encara es pot dir que els arquitecturals desvaris no han fet al poble massa mal.

A l'hivern, la platja és, més enllà de la via del tren, nua i deserta. Però a l'estiu la poblen i animen les barraques i barraquetes dels banys. El nombre de barques augmenta a més a més i entre elles s'agita una curiosa activitat marinera. Aquesta balneària alegria és d'un ordre especial i tota plena de sensualitat casta. Hi ha una peresa enriolada i com un alliberament de sentir-se despullat.

Una estratègia similar, o potser la mateixa, ens permet parlar de Marià Manent, poeta exquisit, una de les veus essencials de la lírica catalana en la cruïlla on es troben l'herència del noucentisme, les influències del postsimbolisme i la deu francesa de la poesia pura. I tan vinculat al Maresme com ho demostra el fet que un dels seus fills, l'Albert Manent, sigui nascut a Premià de Dalt. De la mateixa generació de Marià Manent és Josep M. Vila (1897-1973), fill de Calella, novel·lista i estudiós dels moviments socials a Catalunya. I una mica més joves, cal comptar el poeta i dramaturg Josep M. Miquel i Vergés (Arenys 1905-Coyoacán, Mèxic, 1964), molt més conegut per la seva feina d'erudit sobre el segle XIX, Josep Ros i Artigues (Vilassar de Dalt, 1907), poeta i narrador de formació autodidacta i, sobretot, Mossèn Pere Ribot (Vilassar de Mar, 1908), rector de Riells i autor d'una poesia molt polida, de caràcter religiós i paisagístic.

I ens acostem a dues de les personalitats de més entitat en la literatura d'aquest segle. L'un és un maresmenc de socarrel, Lluís Ferran de Pol (nascut a Arenys de Mar, el 1911) novel·lista cabdal en el panorama narratiu de la postguerra. I sens dubte un dels escriptors que, juntament amb Agustí Bartra, Pere Calders i Avel·lí Artís Gener ("Tísner") ha tret més rendiment creatiu dels anys de l'exili americà. Un novel·lista, a més, a qui es comença a fer justícia com ho prova l'interès que ha despertat en joves historiadors de la literatura catalana i també el procés de reedició dels títols més emblemàtics de la seva obra, Abans de l'alba (1954), La ciutat i el tròpic (1956), Erem quatre (1960) i Miralls tèrbols (1966). L'altre personalitat a la qual em referia, més que no pas un maresmenc d'adopció ho és per fondals vincles familiars. Em refereixo, és clar, a Salvador Espriu, de qui és inútil voler assajar un perfil de síntesi. Pare i creador del mite de Sinera, mot que surt de capgirar Arenys, que em de considerar sense falses vergonyes com un dels més reeixits i vigorosos de la poesia contemporània arreu del món. Si el mite de Sinera, en comptes de campar per la geografia d'Arenys, es pogués situar en qualsevol indret de la costa de Califòrnia -és només un suposar- Salvador Espriu figuraria de temps enrere en la llista dels premis Nobel, i Sinera, en els àmbits de la literatura universal, seria tan coneguda com Macondo, el mite que neix de l'obra de García Márquez, o bé el Comtat de Yoknapatawpha que neix de la narrativa de William Faulkner. Ferran de Pol, a la vora de Salvador Espriu i Prudenci Bertrana arrodoneixen, sens dubte, el triangle potser més consistent de la literatura del Maresme fins al darrer terç del segle XX. Si voleu arrodonir-ho fins a un quartet d'intensitats s'hi pot afegir un altre mexicanista, Vicenç Riera-Llorca que, en tornar de l'exili, va establir-se a Pineda de Mar fins a la seva mort. I de la mateixa generació de Salvador Espriu tenim Esteve Albert (Dosrius 1914), poeta, folclorista i historiador, i sens dubte un dels personatges més singulars i curiosos de la segona meitat del

segle XX.

I acarats ja a promocions més acostades al nostre temps, toca de presentar una parella generacional un punt estrambòtica com la que uneix, ni que sigui cronològicament, Fèlix Cucurull (Arenys de Mar, 1919) i Nèstor Lújan (Mataró, 1922). Una parella paradoxal que demana la falca d'un aclariment, encara que només sigui perquè ens aboca a dues maneres molt diferents d'exercir d'escriptor a Catalunya en els anys que anaven més maldades. Fèlix Cucurull, a banda de la bondat d'una obra literària que ha estat reconeguda per diferents traduccions a altres llengües, és un personatge que encaixa amb el tipus d'intel.lectual compromés amb el seu temps i, sobretot, amb la fidelitat a una llengua i a una cultura. El cas de Nèstor Lujan és diferent i es tracta, com és conegut d'una incorporació tardana a la literatura de creació en general i a la catalana en particular. Tan tardana que la primera obra en català, Casanova o la incapacitat de perversió, sortí el 1989, als seixanta-set anys de l'autor. Si fa no fa de la mateixa edat tenim un altre mataronenc, el poeta Isidre Julià i Avellaneda.

Nascuts a cavall de la dècada dels anys trenta trobem Albert Manent (Premià de Dalt, 1930), Antoni Comas (Mataró, 1931), Josep Lladó i Pascual (Argentona, 1933), Joan Font Illamola (1936) i Ventura Amatller que, fill de Pals, exerceix també com a maresmenc d'adopció. Albert Manent i Antoni Comas representen, a parer meu, dues personalitats imprescindibles en la represa catalana dels anys cinquanta cap als seixanta. I sobretot pel que fa la represa dels estudis sobre literatura i cultura catalana, encara que a Albert Manent cal apuntar-li uns inicis de poeta que fruitaren en dos llibres: Hoste del vent (1949) i La nostra nit (1951). I en la personalitat d'Antoni Comas, primer catedràtic de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Barcelona en temps reculats del franquisme, hom hi reconeix la figura de l'historiador cabdal del segle XVIII i una trajectòria com a crític literari que quedà a mig fer per la seva mort

massa prematura. Fa un parell de mesos, Josep Faulí el reivindicava ("AVUI" 20-II-94) amb contundència. Faulí parla d'un estudiós afable, cordial, obert i generós i el defensa molt més enllà del tòpic que relaciona el nom d'Antoni Comas amb el coneixement més autèntic de la literatura catalana del XVIII: però no és just limitar-lo en aquest tema, com si tota la resta fos obra menor. Fidel sempre al seu positivisme, sense deixar-se arrossegar per ls modes i sense pretendre acaparar l'atenció literària del país, ens donà interpretacions tan personals com profundes d'autors fonamentals. La seva prosa crítica, més pedagògica que combativa, excel·lí per la claredat al servei de la coherència (...).

De Ventura Ametller m'agradaria remarcar l'originalitat i l'esforç de trencament de la novel·la Summa Kaòtica (1986) que s'edità falcada per un pròleg entusiasta de Valerià Pujol. I amb Valerià Pujol (1950-1992) entrem de ple en les fornades més joves d'escriptors del Maresme, autors nascuts des de 1940 fins als primers seixanta i que ara es mouen entre els trenta i els cinquanta anys: lleves successives i noms que comencen a tenir pes específic en el panorama de les lletres catalanes d'ara mateix o bé es mouen a la frontera de les promeses pel demà: Montserrat Viza, Teresa d'Arenys, Narcís Ramió, Josep Bras, Jaume Llenas, Josep M. Mercader, Maria Angels Ballbé, Jordi García-Jacas, Rafael Vallbona, Emmanuel Cuyàs, Antoni Cabré, Assumpció Maresma i Marc Lluç, entre altres. Una literatura en diferents estadis de joventut i de maduresa que m'agradaria concretar en una visió més detallada, com he dit al començament d'aquesta ponència, en l'obra literària de Valerià Pujol.

L'OBRA DE VALERIÀ PUJOL

Valerià Pujol (Premià de Dalt 1952-1992) és un escriptor de l'anomenada generació dels setanta i sens dubte una de les veus singulars de la literatura del Maresme en el darrer terç del nostre segle. La seva fou una vida breu, quaranta anys justos, però d'una rara intensitat i qualitat humanes. Ignasi

Riera, company de viatge en el mateix tren ideològic i polític d'en Valerià, remarcava, amb motiu de la seva mort, una doble condició d'orfebre de les paraules i de guerriller de la cultura. I puntualitzava que havia estat el poeta de l'erotisme, de la pell encesa de l'orgia i, sense crosses, ha volgut parlar de l'amor i obrir espais nous a la paraula. Va saber compaginar -remarcava Ignasi Riera- la poesia més hermètica amb el combat cultural més obert, la prosa incisiva del periodista insubornable i la reflexió permanent sobre les esclertes del llenguatge.

Els primers anys vuitanta marcaren el moment i l'esclat més esplèndid de Valerià Pujol. Començà la dècada amb la mel del premi Documenta per a la seva primera novel·la, Interruptus que, el 1982, era també guardonada amb el Premi de la Crítica de l'Estat Espanyol. I l'any següent el volum de poemes La trista veu d'Orfeu i el tornaveu de Tàntal es va endur el Carles Riba de poesia, premi emblemàtic de la nit de Santa Llúcia.

Tant la novel·la com el poemari assenyalen el dintell definitiu cap a la maduresa i l'entrada en àmbits d'estricta qualitat literària en la seva trajectòria com a creador. A diferència, però, de la novel·la, La trista veu d'Orfeu i el tornaveu de Tàntal culminava un itinerari encetat deu anys abans amb El crit i la paraula (1973) i continuat a Tricefàl·lia (1975), Doble fons (1977), Limito al nord només amb el teu sexe (1981) i Destinatari d'albes (1980). Després de la fita que suposà haver guanyat el Carles Riba, l'obra literària de Valerià Pujol féu un canvi de rumb important: intensificà el seu treball en els conreus de la narració i, com a poeta, només publicà dos reculls més, La xarxa del númida (1986) i Els breus estius (1989).

Tot plegat són vuit volums de poesia que marquen una trajectòria que passa per tres estadis evolutius. Els inicis d'El crit i la paraula paguen una doble penyora: d'epigonisme de la literatura realista i de ser obra d'uns anys d'aprenentatge i l'estadi de recerca d'una veu pròpia: un primer volum, doncs,

on la intenció predomina sobre l'expressió i recull els afanys i defectes d'un poeta que tot just comença a fer-se. En canvi, a Tricefàl.lia (obra de col.laboració amb Fon-i i Salvador Solé) i a Doble fons, el poeta se les heu amb un canvi de rumb amb llibres intensos i angoixats -sobretot el segon- i amb una poesia de crisi que vol suggerir tot l'abast del seu propi infern. Doble fons és ple d'una simbologia de pous, calç, naufragis i nordcs perduts que s'adrecen a la por, al misteri i a l'angoixa de la solitud. Per això, Agustí Bartra assenyala, en el pròleg, que damunt dels poemes de Doble fons hi planava el ratpenat vespral de la por i el dolor. Por i dolor, d'altra banda, abocats a un atzucac sense sortides, i només amb la feble i llunyana alternativa que el poeta intueix en la vivència de l'amor i les giragonses dels somnis. Un somni poblat de laberints i de minotaures, i on Teseu només va armat amb un fil feble d'esperances.

Tot i amb això, la llum breu i l'esperança petita s'obren i s'intensifiquen a Limito al nord només amb el teu sexe (1981), un recull vitalista que lluita per esbandir les ombra angoixades dels reculls anteriors i on, l'erotisme i la comunicació amorosa amb la realitat esdevenen una sortida alliberadora a la problemàtica més personal i íntima del poeta. Aquesta mateixa línia continua i s'asserena a Destinatari d'albes (1980), que és de redacció posterior a Limito al nord... tot i haver-se publicat abans. I les dues línies esmentades -l'angoixa primera i l'exaltació amorosa posterior- es fonen en un tot coherent en el llibre posterior, La veu d'Orfeu i el tornaveu de Tàntal. Orfeu és l'amor i la música, l'heroi mític que amanseix les feres amb el seu cant i que, quan la seva muller Eurídice morí mossegada pel serpent, baixà a l'infern i aconseguí, amb la suau tristesa del seu cant rescatar-la dels monstres de l'Hades. En canvi, la figura mítica que fa de tornaveu i contrapunt, Tàntal, és la personificació de l'angoixa, i conegut per un càstig memorable: condemnat a l'infern, afamat i assedegat, Tàntal no podia menjar ni beure malgrat tenir,

paradoxalment, l'aigua i la fruita al seu abast. Valerià Pujol es retratà en la riquesa d'aquest doble símbol: el poeta era, alhora, Orfeu i Tàntal. Un és l'harmonia, l'amor, la bellesa, el cant, la poesia i, sobretot, la possibilitat de sortir de l'infern. L'altre, en canvi, és la frustració, la impossibilitat d'abastar la vida, l'angoixa de no poder fruir-la tot i tenir-ho a l'abast. La tensió entre tots dos pols assenyala la realitat del poeta. Orfeu i Tàntal són dues veus d'un debat dialèctic i d'un desdoblament interior. En realitat, però, Orfeu acaba sent només un miratge i mai no arriba a un alliberament real. Tàntal, en canvi, ben escatat en el poeta, l'obliga a un lirisme de dolor, de frustració, d'angoixa i d'impotència.

El recull següent, La xarxa del númida (1986), aplega tres llibres de poesia. Els dos primers s'inscriuen en un línia similar a l'anterior i en el tercer -L'atac de l'au- tempteja el poema en prosa, a voltes narratiu, per recrear una atmosfera cruel i decadentista de filiació francesa. Una certa literatura del mal on la crueltat pot esdevenir una mena de purificació. El darrer poemari, Els breus estius, afegeix un altre tomb al procés evolutiu amb la presència de la quotidianitat: els paisatges deixen llast i càrrega simbòlica per esdevenir més reals i desplegar-se en tres geografies diferents: l'estiu casolà, lluminós i vitalista; l'estiu del viatge i de la postal convertida en poema i l'estiu literari, o el joc de veure i viure el món i la vida des dels ulls d'un altre poeta.

Tot al llarg d'aquest itinerari poètic, el lector de Valerià Pujol troba el confort de dos elements impagables: un esforç de densitat i de treball amb els ressorts de la llengua i una nodrida companyia de lectures i veus que l'acompanyen: de George Bataille a Jean Genet, de Rimbaud a Poe, i de Lautremont fins a Baudelaire. I sense deixar referències musicals tan contemporànies com Nina Hagen, Sting o bé New Order.

I a l'ombra del poeta neix el prosista i el narrador. Valerià Pujol, com

altres escriptors del seu temps (penso en Miquel de Palol, en Joan Navarro, en Josep Piera o bé en Josep Espunyes) inicià i consolidà, primer, una trajectòria poètica d'entitat per passar, més tard, al conreu de la narrativa. Es donà a conèixer amb una novel·la sorprenent, Interruptus, una de les primeres reflexions sobre el desencís d'aquelles generacions que estrenaren la joventut amb el Maig del 68, lluitaren contra el franquisme amb autèntic fervor religiós i caigueren a poc a poc en la frustració del desencís a mesura que es consolidava la transició. Una novel·la, d'altra banda, laberíntica i calidoscòpica, plena de propostes innovadores i que teixeix un minuciós treball d'investigació formal en el qual el narrador demostrava haver assimilat, amb criteris originals, les troballes més característiques de la metamorfosi de la novel·la tot al llarg del segle XX. Interruptus s'arreglerava com una aposta contrària a la narrativa convencional. Des d'una perspectiva formal volia manifestar-se contra els límits i representava, també, una actitud de revolta i de subversió davant dels valors de la societat tradicional. Una narrativa que recuperava aspectes de les primeres avantguardes del segle i buscava sortides vitals en la marginació i l'escapisme. Una narrativa, finalment, que assajava de bastir-se amb un cert sentit transcendent i que evolucionà, una mica en paral·lel a altres narradors d'aquests anys (Antoni Serra, M. Antònia Oliver, Isabel-Clara Simó, entre altres), cap als paisatges i horitzons de la literatura de gènere.

Les narracions aplegades a Mantis i altres transformacions (1983) marquen la transició de Valerià Pujol del text transcendent cap a la literatura de gènere. Tot i que, en aquest primer lliurament, l'autor s'esforça a anar més enllà de la mena de literatura-entreteniment que sol caracteritzar la narrativa de gènere. Des d'aquesta perspectiva que vol superar les limitacions del gènere, és important el rerefons simbòlic del títol que ajuda a situar les coses al seu lloc. La mantis, segons que expliquen els manuals de biologia, pertany

a la família dels ortòpters i les femelles es caracteritzen per devorar el mascle que les ha fecundades. Som davant d'una literatura que s'acosta a la matèria amorosa en termes de destrucció i es sintetitza en una tensió d'amor i de mort. Una literatura que entestada a ennoblir les traces del gènere situant-lo a cavall d'una tradició culta -Ovidi, Kafka, George Bataille...- i transitant-lo amb l'impacte d'una llengua de notable volada: una llengua densa, acaramullada de retòrica i de recursos poètics, plena d'imatges, símbols i metàfores. Amb tot plegat arrodoneix una llengua amorosa intensa, dinàmica i de notable bellesa. En un dels pocs textos catalans de reflexió sobre la literatura eròtica, Erotisme i postfranquisme (El País, 18-XI-1984) Valerià Pujol defensava l'alternativa d'un erotisme còmplice i que no jugués només amb les facècies més fàcils i intranscendents. Una literatura que, rera les petges del Marqués de Sade, Georges Bataille i una determinada tradició francesa plantejés l'erotisme com a àmbit central de l'anàlisi textual, que busqués la relació entre erotisme i escriptura, entre text i vida del text. Una alternativa que, a casa nostra, només han seguit Josep Lluís Seguí i Carles Reig (amb el gavadal de pseudònims que feia anar quan publicava en l'editorial maresmenca Robrenyo) i, és clar, el mateix Valerià Pujol de Mantis i altres transformacions.

L'altra experiència de literatura eròtica, El conys saborosos (1986) trenca aquesta alternativa de complicitats, complexitats i ambició per esdevenir, només, el pur divertiment d'una narrativa de gènere amb maratons de fornici, anècdotes fàcils i gavadals de sexe elemental. Amb un únic atenuant en el cas de Valerià Pujol: la qualitat de la llengua. Tot i amb això, el llibre encara s'insereix en una literatura de transgressió, ni que sigui per un títol que estrefà el d'un llibre clàssic de Carner, Els fruits saborosos, i que es publica just al cap de vuitanta anys de la seva edició. Algú en parlà com d'un homenatge singular a l'efemèrides dels vuitanta anys. Una última tramesa de

literatura eròtica ha estat el conte publicat en el volum col·lectiu Deu claus al pany.

El darrer tombant de la narrativa de Valerià Pujol ve emmarcat per Terra de crims (1987) i, sobretot, per Palmira (1990), una novel·la suggestiva, intensa d'estricta qualitat. A Terra de crims, un recull de narracions curtes i to costumista i rural, l'autor encara altres fòrmules de narrativa de gènere molt acostades a la que entenem convencionalment per policíaca. Ara bé, es tracta d'un cas un punt insòlit en l'obra de Valerià Pujol en la mesura que, per primera i única vegada, té la virtut d'allunyar-se d'ell mateix, de construir una literatura amb criteris objectius, d'esforçar-se a no ser el seu propi demiurg ni a sublimar en la literatura les frustracions de la seva problemàtica i desgràcia personal.

Fou un parèntesi breu perquè a la novel·la Palmira tornen les connotacions simbòliques i la transpol·lació biogràfica dins de la novel·la. L'obra se situa en una línia de continuació temàtica que ja havia sortit en el recull poètic Els breus estius: una ullada vers l'Orient a la recerca d'una nova realitat, l'aventura de retrobament amb un mateix, de poder palpar un nou món de relacions entre l'ésser i l'ànima, de fugida darrere d'un somni a la recerca de no se sap ben bé què. Palmira, fet i fet, tant pot tractar-se d'una dona com de la mítica ciutat. La novel·la, per això mateix, a banda d'una trama argumental i d'acció, es comporta amb intenció iniciàtica: un text de recerca i d'actitud de recerca, on la realitat també esdevé metàfora i la mena d'espai per a reflectir-hi la imaginació.

Una vida breu i intensa i una trajectòria literària que, tensada tot al llarg de vint anys, té la virtut d'esdevenir paradigma de l'evolució de la literatura catalana entre l'agonia del franquisme i la toia olímpica. Vint anys que suposen el tomb i el transvassament de la poesia cap a la narrativa i de la transcendència cap al gènere. En el seu cas, a banda de la qualitat innegable

dels moments més contundents i eficaços de la seva obra, es tracta d'un procés evolutiu rodó, sobretot si subratllem en la novel·la Palmira les dosis importants de lirisme i de poesia. El cercle tanca llavors un itinerari creatiu començat en la poesia, que evoluciona cap a la narració i es clou en una novel·la amb força components lírics. I res més. Moltes gràcies per la vostra atenció.

Isidor Cònsul